

A052

Anas crecca

(L., 1758)

Cyraneczka

Rząd: blaszkodziobe, rodzina: kaczkowate, podrodzina: kaczki

Status występowania w Polsce

Bardzo nieliczny ptak lęgowy na nizinach, na przelotach liczny lub średnio liczny. Regularnie nielicznie zimuje, zwłaszcza na śródlądziu.

Opis gatunku

Cyraneczka jest najmniejszą europejską kaczką, zaledwie połowy wielkości krzyżówki, o długości ciała ok. 35 cm, rozpiętości skrzydeł ok. 60 cm i masie ciała 200–500 g. Jest krępa, posiada krótką szyję i okrągłą głowę.

Samiec w upierzeniu godowym ma kasztanowobrązową głowę z metalicznie zieloną, dużą podłużną plamą wokół oka, obrzeżoną białym paskiem. Zasadnicze ubarwienie grzbietu jest szare, pierś ma brązowo cętkowaną, z boku ciała znajduje się biała pręga widoczna u pływającego ptaka, podogonie jest koloru żółtawego. Dziób szary. W upierzeniu spoczynkowym samiec jest podobny do samicy, lecz ciemniejszy. Podobnie ubarwione są także młode ptaki obu płci w 1. roku życia. Samica jest ubarwiona brązowo, z ciemniejszym wierzchem głowy i paskiem za okiem. Dziób ma czarniawy, z lekko rozjaśnioną żółtą nasadą. Na boku ogona widoczny jest podłużny biały pasek. W locie u obu płci cechą charakterystyczną jest wielkość, czarnozielone metaliczne białe obrzeżone lusterko na wierzchu skrzydeł i jednolicie ciemny wierzch skrzydeł oraz jasny brzuch. Ptaki młodociane są bardzo podobne do dorosłych samic. Lot cyraneczki jest bardzo szybki i zwrotny, nieco podobny do lotu ptaków siewkowych.

Całkowite pierzenie cyraneczka przechodzi po okresie lęgowym, od czerwca do września, przy czym lotki wymieniane są jednocześnie. Pierzące się ptaki pozostają nielotne przez około jeden miesiąc – samce od początku lipca do końca sierpnia, a samice od połowy lipca do końca września.

Przed kolejnym sezonem lęgowym ptaki przechodzą pierzenie częściowe. Samce wymieniają okrywowe pióra na upierzenie godowe od września do października, a samice od września do listopada. W ubarwieniu piskląt przeważają kolory czarnobrunatny i miodowożółty. Wierzch ciała jest ciemny, spód jasny. Na bokach głowy widoczne są ciemniejsze podłużne paski na żółtawym tle, biegnące od nasady dzioba przez oko w kierunku tyłu głowy i od dzioba do nieco większej plamki usznej. Samiec odzywa się krótkim „krrrik” przypominającym głos świerszcza. Podczas startu ptaki odzywają się niskim terkotem „trrr”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Cyraneczkę, zwłaszcza samicę, pomylić można z podobnej wielkości kaczką – cyranką *Anas querquedula* (A055). Samica cyranki posiada nad okiem jasny brew. Ciemny pasek oczny jest dobrze widoczny zarówno za, jak i przed okiem, pod nim jest wyraźniejszy ciemniejszy pasek od nasady dzioba przez oko w kierunku tyłu głowy i poniżej jaśniejsza plamka przy nasadzie dzioba. Samiec cyranki ma głowę brązową z wyraźną białą brwią z boku głowy. Główną cechą różniącą w locie cyraneczkę od cyranki jest widoczny u cyranki bardzo jasny popielatoniebieski wierzch skrzydeł oraz jednolicie zielono połyskujące lusterko, podczas gdy skrzydła cyraneczki są ciemne, z czarnozielonym lusterkiem, a biały pasek ograniczający od przodu zielone lusterko jest szerszy niż pasek końcowy (u cyranki układ tych pasków jest odwrotny – przedni jest węższy od tylnego). Od pozostałych gatunków kaczek pływających cyraneczka różni się przede wszystkim wielkością, jest bowiem od nich znacznie mniejsza.

Biologia

Tryb życia

Ze względu na małe rozmiary i duże narażenie na ataki drapieżników cyraneczki w ciągu dnia chętnie przebywają w zwartych stadach, a w nocy rozpraszają się i żerują. W dzień przebywają na otwartej wodzie, gdzie łatwiej mogą dostrzec drapieżnika.

Lęgi

Ptaki przystępują po raz pierwszy do rozrodu w 2. roku życia. Na tereny lęgowe przylatują na początku kwietnia i od połowy tego miesiąca do końca maja składają jaja. Poszczególne pary zazwyczaj zakładają gniazda w rozproszeniu, choć niekiedy bardzo blisko siebie (do 1 m). Zagęszczenie populacji lęgowej, np. w Anglii, wynosi 0,5–0,7 gniazda/100 ha.

Gniazdo budowane jest zawsze w pobliżu wody. Jest to płytkie, małe (zaledwie 13 cm średnicy wewnętrznej) zagłębienie w ziemi, osłonięte gęstą roślinnością i wysięczone częściami roślin zebranych w pobliżu gniazda i puchem. Samica znosi 7–15 jaj, przy czym w przypadku straty lęgu powtórnie składa jaja. Jaja wysiaduje tylko samica. Po 21–23 dniach wykluwają się pisklęta będące zagniazdownikami. Wkrótce po wykluciu opuszczają gniazdo, ale przez kilka pierwszych dni mogą w nim nocować. Wodzone są tylko przez samicę. Po 25–30 dniach osiągają zdolność do lotu i całkowicie się usamodzielniają.

Wędrowki

Po rozpoczęciu przez samice wysiadywania jaj samce udają się na pierzowiska, gdzie od końca czerwca do sierpnia pozostają nielotne. Pierzą się pojedynczo lub w małych grupach w pobliżu miejsc lęgów lub koncentrują się w tradycyjnych miejscach pierzenia. Największe takie skupiska znane są w delcie Wołgi, w Holandii, Danii i w Polsce, w okolicy ujścia Warty (do 4000 ptaków).

Wędrowka jesienna rozpoczyna się we wrześniu i trwa do listopada. Samce wędrują wcześniej niż samice. Wędrowka powrotna na tereny lęgowe ma miejsce głównie w marcu i kwietniu.

Zimowanie

Na europejskich zimowiskach cyraneczka przebywa od połowy listopada do połowy lutego. Podczas surowych zim charakterystyczne dla cyraneczki są przemieszczenia w cieplejsze rejony kontynentu. Zimę spędza przede wszystkim w zachodniej Europie – w Danii, Holandii, Wielkiej Brytanii, Irlandii, we Francji (40 000 os. w delcie Rodanu). Cyraneczka niezbyt licznie, ale regularnie zimuje również w Polsce, licznie na południu kraju (np. na Śląsku).

Pokarm

Jesienią i zimą żywi się głównie nasionami o wielkości 1–2,6 mm: turzyc, traw, rdestów, szczawiu, olszy, brzoź.

Latem 70–80 % stanowi pokarm zwierzęcy: mięczaki, larwy ochotek, owady wodne, skorupiaki i pierścienice. Dziennie spożywa 20–30 g pokarmu. Dieta piskląt w 80% składa się z pokarmu zwierzęcego, głównie małych ślimaków przyczepionych do roślin i larw owadów.

Pokarm pobierany jest kilkoma metodami w zależności od jego rodzaju i ilości: 1) ptak idzie powoli w płytkiej wodzie precedując dziobem muł; 2) pływa z zanurzoną głową; 3) gruntuje, czyli pływa z przednią połową ciała zanurzoną w wodzie i wystającym ponad wodę kuprem; 4) zbiera pokarm z powierzchni wody lub roślin.

Występowanie

Siedlisko

Gniazduje na oczkach wodnych, stawach, lagunach, wolno płynących ciekach, szczególnie w dolinach niewielkich, śródlęśnych rzek. Preferuje wody eutroficzne, zasobne w pokarm. Na Pomorzu zasiedla też zbiorniki dystroficzne. Brzegi zasiedlanych przez cyraneczkę zbiorników często porośnięte są gęstą roślinnością, a nawet lasem.

Podczas wędrówek i zimowania występuje na terenach otwartych, w zalewowych dolinach rzek, a na wybrzeżach mórz głównie na spokojniejszych wodach zatok i zalewów. Trzyma się wtedy w strefie roślinności brzegowej. Na żerowisku wymaga płytkiej wody (kilka centymetrów głębokości) obfitującej w nasiona. Do dziennego odpoczynku wystarczająca jest duża powierzchnia otwartej wody i nasłonecznione brzegi, na których mogą wypoczywać setki lub tysiące ptaków. Jeżeli ostoja nie jest zasobna w pokarm, ale jest atrakcyjnym miejscem odpoczynku dziennego, cyraneczki mogą nocą wylatywać na żerowiska odległe nawet o 15 km.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 1150 Zalewy i jeziora przymorskie (laguny)
- 1330 Solniska nadmorskie (*Glauco-Puccinellietalia* część – zbiorowiska nadmorskie)
- 3140 Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łtkami ramienic *Charetea*
- 3150 Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*
- 3160 Naturalne dystroficzne zbiorniki wodne
- 3270 Zalewane muliste brzegi rzek

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek o bardzo szerokim zasięgu geograficznym. W Europie i Azji gnieździ się podgatunek nominatywny *A. c. crecca*. W zachodniej części lęgowskich, na zachód od Polski, cyraneczka występuje plamowo, omijając zupełnie Półwysep Iberyjski i Bałkany, a we Włoszech występując tylko lokalnie. Na wschodzie kontynentu i w Azji zasięg jej lęgowskich na północ od równoleżnika 45° N jest zwarty.

Zimuje w północno-zachodniej części Europy, w rejonie Morza Czarnego i Morza Śródziemnego, w dolinie Nilu i lokalnie na śródlądziu Afryki (do równika na południu), a także w południowej części Azji Mniejszej, Azji Środkowej i Azji Wschodniej. W Nearktyce występuje podgatunek *A. c. carolinensis*.

Rozmieszczenie w Polsce

Cyraneczka gniazduje w Polsce na całym niżu, lecz bardzo nierównomiernie. Ponieważ na miejsca lęgów preferuje śródlądne zbiorniki wodne, a stanowiska liczące po kilka par zlokalizowane są w rejonie pojezierzy – na Pomorzu, w północnej części Wielkopolski i we wschodniej Polsce. Najważniejszymi pierzowiskami są: teren obecnego PN Ujście Warty oraz zb. Wonieść. W okresie wędrówek najliczniej zatrzymuje się na zbiornikach wodnych południowo-zachodniej części kraju.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek łowny (Dz U z 2001 r. Nr 43, poz. 488 z późn. zm.; Dz U z 2004 r. Nr 76, poz. 729)

Status zagrożenia w Europie: S gatunek nie zagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2, załącznik II

Konwencja Berneńska: załącznik III

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Ochroną prawną objęte są dwa miejsca koncentracji cyraneczki podczas wędrówek: PN Ujście Warty oraz zb. Jeziorsko.

Rozwój i stan populacji

Wielkość europejskiej populacji lęgowej cyraneczki oceniana jest na 1 000 000–1 600 000 p. Najwięcej gniazduje w Rosji, Finlandii, Norwegii i Szwecji. W Rosji zaznacza się spadek liczebności gatunku, natomiast w Skandynawii liczebność utrzymuje się na stałym poziomie.

Liczba ptaków zimujących w północno-zachodniej Europie oceniana jest na 400 000 os., a liczba ptaków zimujących w basenie Morza Śródziemnego i nad Morzem Czarnym (z zimowiska tego, prócz ptaków europejskich, korzystają również ptaki zachodniosyberyjskie) – na 750 000–1 375 000 os. Liczebność cyraneczek zimujących w zachodniej Europie powoli rośnie.

W Polsce, w porównaniu z danymi z XIX w., wystąpił wyraźny spadek liczebności populacji lęgowej. Brak jest danych, na podstawie których można by określić aktualną wielkość

polskiej populacji lęgowej cyraneczki. Wielkość ta, bardzo szacunkowa, dla lat 80. ubiegłego wieku oceniana była na 1300–1700 p. W niektórych rejonach kraju gatunek ten występuje w dużym rozproszeniu na wielu stanowiskach, lecz w innych zanikł prawie całkowicie. Podstawową przyczyną spadku liczebności są zapewne zmiany zachodzące w środowisku, w tym degradacja terenów podmokłych. Również na najważniejszym w Polsce pierzowisku w PN Ujście Warty gromadzi się już dużo mniej ptaków niż np. w latach 80. Największe skupisko ptaków lęgowych zanotowano w 2002 r. w Ostoi Ińskiej (80–100 p.). Na wspomnianym pierzowisku w PN Ujście Warty gromadzi się obecnie do 2000 ptaków; na zb. Wonieść gromadzi się na pierzenie kilkaset ptaków. Podczas wędrówek cyraneczka lokalnie występuje w tysięcznych stadach, np. w PN Ujście Warty (4800 os. w 1996), na Zalewie Wiślanym (do 10 000 os. w 1996), na Jez. Rakutowskim (3500 os. w 1991), w dolinie dolnej Odry (do 3000 os. w latach 1990–2002) oraz na zbiornikach zaporowych – Zb. Nyski, Zb. Turawski, Zb. Otmuchowski i zb. Jeziorsko (1700–2900 os. w latach 1990–1996). W latach 1985–1990 na śródlądziu Polski zimowało w przeciętne zimy ok. 1900 cyraneczek, a w zimy surowe – ok. 900.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk gniazdowych w wyniku osuszania dolin niewielkich śródlądnych rzek i innych śródlądnych zbiorników wodnych;
- utrata siedlisk pierzowiskowych w wyniku obniżania poziomu wód gruntowych, zmiany systemu użytkowania ziemi i postępującej za tym sukcesji roślinności;
- łowiectwo – trujące działanie śrucin ołowianych tkwiących w ciałach ptaków postrzelonych przypadkiem lub śrucin połkniętych przez ptaki jako gastrofagii;
- presja ze strony drapieżników, szczególnie niepokojący jest wzrost liczebności norki amerykańskiej. Choć wpływ tego czynnika nie został dotychczas w sposób wiarygodny określony, w najbliższym czasie może okazać się kluczowy dla funkcjonowania populacji omawianego gatunku, jak i wielu innych gatunków budujących gniazda na ziemi.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- dążyć do zachowania śródlądnych zbiorników wodnych;
- dążyć do zachowania podmokłych dolin niewielkich śródlądnych rzek i innych śródlądnych zbiorników wodnych;
- otoczyć czynną ochroną pierzowiska;
- zaprzestać stosowania amunicji myśliwskiej ze śrutem ołowianym i zastąpić go śrutem wykonanym z nietoksycznego metalu;
- podjąć redukcję drapieżników, zwłaszcza norki amerykańskiej i jenota, a na zachodzie kraju szopa pracza.

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie stanowisk i liczebność populacji lęgowej;
- wybiórczość siedliskową;
- sukces lęgowy w zależności od siedliska;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu populacji lęgowej.

Monitoring

- ocena liczebności populacji lęgowej w kluczowych ostojach gatunku na terenie kraju co 3 lata. Metodyka do ustalenia;
- ocena trendów liczebności populacji wędrującej przez Polskę. Metodyka do opracowania;
- rejestracja krajowych pierzowisk. Ocena trendów populacji pierzającej się w Polsce. Metodyka do opracowania.

Bibliografia

- BARTOSZEWICZ M. – dane niepublikowane.
- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Ostrich to Ducks., Oxford, 722 s.
- CZARNECKI Z., DOBROWOLSKI K. A., JABŁOŃSKI B., NOWAK E. 1990. Ptaki Europy. Warszawa, 228 s.
- DOMBROWSKI A. 1994. Znaczenie śródlądzia Polski w zimowaniu ptaków wodnych. *Not. Orn.*, 35: 115–125.
- ENGEL J. – dane niepublikowane.
- FJELDSÅ J. 1977. Guide to the Young of European Precocial Birds. Tisvildeleje, 282 s.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- KALICIUK J., STASZEWSKI A. (red.) 1997. Ostoje ptaków w polskiej części Zalewu Szczecińskiego. Szczecin, 104 s.
- KORTEGARD L. 1974. An ecological outline of a moulting area of Teal, Vejlerne, Denmark. *Wildfowl*, 25: 134–142.
- KUMARI E. 1979. Moults and moult migration of waterfowl in Estonia. *Wildfowl*, 30: 90–98.
- KUŹNIAK S., LOREK G. 1993. Ptaki Zbiornika Wonieść i terenów sąsiednich. *Prace Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM*, 2: 1–45.
- MYŚLEK P., KALISIŃSKA E. 2003. Problem ołowiu a zwierzyzna łowna. W: Czeraszewicz R., Olesiak A. (red.) 2003. Ptaki wodno-błotne na Pomorzu Zachodnim. Wyniki liczeń w sezonie 2002/2003, ekologia i ochrona. Program przyrodniczo-towiecki, ZTO-PZŁ. Szczecin, s. 64–65.
- PANEK M., MAJEWSKI P. 1985. Problemy metodyczne wynikające z okresowej nielotności dzikich kaczek w czasie pierzenia. *Not. Orn.*, 26: 201–207.
- SCOTT D. A., ROSE P. M. 1996. Atlas of *Anatidae* Populations in Africa and Western Eurasia. Wetlands International Publication No. 41. Wageningen, 336 s.
- TAMISIER A. 1974. Etho-ecological studies of Teal wintering in the Camargue (Rhône Delta, France). *Wildfowl*, 25: 123–133.
- THOMAS G. 1975. Ingested lead pellets in waterfowl at the Ouse Washes, England, 1968–73. *Wildfowl*, 26: 43–48.
- THOMAS G. J. 1980. The ecology of breeding waterfowl at the Ouse Washes, England. *Wildfowl*, 31: 73–88.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wageningen, The Netherlands, 226 s.
- WYPYCHOWSKI K. – dane niepublikowane.

Magdalena Bartoszewicz